

В. Савић

VIII час

СЪ, СЕ, СН

ВЪСЪ, ВЪСА, ВЪСЕ

СЪ, СЕ, СН

(мека промена)

једнина				множина			двојина		
м. р.	с.р.	ж.р.		м.р.	с.р.	ж.р.	м.р.	с.р.	ж.р.
N	СЪ	СЕ	СН	СНН	СН	СНѦ	СНѦ	СН	СН
G	СЕГО	СЕѦ		СНХЪ			СЕЮ		
D	СЕМОУ	СЕН (*seji)		СНѢ			СНѢ		
A	СЪ, СЕГО	СЕ	СНѢ (*sbyo)	СНѢ	СН	СНѢ	СНѢ	СН	СН
I	СНѢ	СЕѢ		СНѢ			СНѢ		
L	СЕѢ	СЕН (*seji)		СНХЪ			СЕЮ		

ПОКАЗНЕ ЗАМЕНИЦЕ ЗА ИДЕНТИТЕТ

- ПОКАЗНА ЗАМЕНИЦА ЗА БЛИЗИНУ -

СЪ, СН, СЕ

Поред првобитних двеју показних заменица (основне и анафорске) **рано је развијена од прилошког корена *kî- (овде) показна заменица за близину съ, сн, се** (уп. дѣньсь, съдѣ, српсл. съдѣ, здѣ *овде*).

Ова заменица је имала значајну фреквенцију у стсл. језику (> 1000) и била је део трочланог система (и иначе, тај је систем имао високу фреквенцију):

[1] ознака 'неутрално' на удаљеност именованог појма (тѣ *ѿај*)
обележено 'по даљини':

[2] за близину (сѣ *овај*) : **[3]** за даљину (онѣ *онај*)

СЪ (> 1000) 'показно' : **ОНЪ** (> 1300) 'показно'
+ 'близу' + 'далеко'



ТЪ (> 2000) 'показно' (фрекв. колико обе ук.)

Заменица Ћ данас не постоји - ни у дијалектима - ни у стандардном (књижевном) језику.

Нешто дуже чувала се у дубровачком говору (*caj*, *seīaj* итд.).

У самим споменицима има је и више него што би се очекивало у народном језику због утицаја књижевног језика.

Заменица је преостала у саставу неких прилога у савр. српском језику.

Тим прилозима изражава се неудаљен (релативно близак) временски интервал:

јуџрос, ноћас, вечерас, данас, ѿролейѿос, лейѿос, зимус, озимус, јесенас.

Треба анализирати посебне облике, нпр.

данас < **дѣнь-s-** (**дѣнь съ**)

зимус < **zimŕ-s-** (***zīmi съју**)

Овде заменица **функционише као постпозитивни члан** (уп. **човек-от, жена-та, дете-то**)

НОМИНАТИВ ЈЕДНИНЕ

У зависности од фонетских услова постојале су 2 варијанте у м. р.:

а) самостална – под акцентом: **сѣ** ($s\check{e}$); овај лик

се у 14. в. вокализује → **са**

б) наслоњена на другу реч – неакцентована: -

сѣ ($s\check{e}$) – остаје само -с

Изворни облик ж. р. није био морфолошки конгруентан с доминантним именицама ж.р. на -ā:

сн жєна

Али, након замене Ы : И, јесте постао сагласан с именицама на -ī, које су, међутим, и саме биле у повлачењу:

сн црькы → сн црьки

=> Овакво стање се није могло одржати међу облицима ж. р.

Под утицајем главнине именица ж.р. јавља се и аналошки облик **с_а**: **са жєна, доуша**

ПРОМЕНА ЗАМЕНИЦЕ СЪ

Главнина падежних наставака формирала се по обрасцу (= под утицајем) **меке промене**, мада коренски сугл. *s- није био мек. **Мек** је, заправо, био основински вокал *s-**ь**.

[Подсетник: меко је било само *-ś- у основи *vьś-.]

У најстаријим споменицима поред **сь** постојала је и тврда форма **сѣ** наслеђена из псл.

Разлика је најочитија у множини:
нпр. сѣхъ : снхъ.

**Рано је, међутим, дошло до нивелације
аналошким изједначавањем с меком
променом:**

***sě- → *si-**

ОПШТА ЗАМЕНИЦА

ВЬСЬ, ВЬСА, ВЬСЕ

ПАРАДИГМА ОПШТЕ ЗАМЕНИЦЕ

(**vbś-*)

ЈЕДНИНА

стсл. (= псл.)				савр. српски		
	м.р.	с.р.	ж.р.	м.р.	с.р.	ж.р.
N	ВЬСЬ	ВЬСЕ	ВЬСѦ (ВЬСѦ)	сѧв (вѧс)	свѧ (евѧ)	свѧ
G		ВЬСЕГО	ВЬСЕѦ	свѧга (свѧгѧ)		свѧ
D		ВЬСЕМОУ	ВЬСЕѦ	свѧму		свѧј
A	ВЬСЬ	ВЬСЕ	ВЬСѦЖ (ВЬСѦЖ)	сѧв/свѧга (свѧгѧ)		свѧ
I		ВЬСѦМЬ	ВЬСЕѦЖ	свѧм (свѧме)		свѧм
L		ВЬСЕМЬ	ВЬСЕѦ	свѧму (свѧм)		свѧј

МНОЖИНА

м.р.	с.р.	ж.р.	м.р.	с.р.	ж.р.	
N	ВЪСН	ВЪСТА (ВЪСА)	ВЪСТА (ВЪСА)	СВЙ	СВА	СВЁ
G		ВЪСѢХЪ		СВЙХ (СВІЈУ)		
D		ВЪСѢМЪ		СВЙМ (СВІМА)		
A	ВЪСТА	ВЪСТА (ВЪСА)	ВЪСТА (ВЪСА)	СВЁ	СВА	СВЁ
I		ВЪСѢМН		СВЙМ (СВІМА)		
L		ВЪСѢХЪ		СВЙМ (СВІМА)		

6/16/2025

14

****vьschъ* < **vьsъ*** (уп. лит. *visas*)

Псл. ****vьschъ*, **vьscha*, **vьcho***;

у стсл. нема потврда са -*ch*- (само је меко -*ś*-,
****vьś*-: вьсе, вьсѧ, вьсе**),

- али њих има у струс. (Gsg **вьхого**).

Фонетски развој заменице

Постојали су **услови у ж. р, с. р.,**
а у м. р. само у зависним падежима
(III пал., II пал.)

*vьchъ, *vьcha, *vьcho:

*vьchъ, *vьśa, *vьśo

*vьchъ, *vьśa, *vьśe

Са значајним закашњењем, у доисторијском периоду, врши се **унификација – м. р. се облички усаглашава са зависним падежима из сопствене промене и с остала два рода:**

м.р.

*vьschъ → *vьśъ > *vьśь

м.р.

vьśь,

ж.р.

vьśa,

с.р.

vьśe

У писању:

вьśь, вьсѣ/вься (вьса), вьсе

Развој у српском језику

10/11. в. након губитка полугл. у слабом положају стварају се услови за метатезу ($\Rightarrow$ 13. в.):

$V\underset{\sim}{B}S- > VS- > SV-$

Први поуздан пример с групом **св- < вс-** јавља се у дубровачком препису повеље краља Уроша I из 1252 (препис настао најкасније до 1270-их)

Опет из фонетских разлога заостаје развој облика м. р.:

vъsъ, **vъsa**, **vъse**

vъs, **vs**a, **vs**e

vъs, **sv**a, **sv**e

Тако је и остало у неким дијалектима:

вас, сва, све. (Облик **вас** дуго и у књиж., као архаизам.)

И данас се чува у неким речима:

ваздан, ваздашњи, ваздуји, васцео (васцели)

Аналогијом према косим падежима и према ж. р. и с. р. развија се лик ***СAB***:

САВ, **СВА**, **СВЕ**

/Пази: свее време (с. р.)./

ПРОМЕНА

Ова заменица **мења се по мешовитој промени (хетероклитична је)**, тј. има неке облике по мекој, а друге по тврдој промени заменичке деклинације.

Првобитно је имала **само тврду промену** (тада је гласила у Nsg: **vьschъ, *vьscha, *vьcho*).

Затечена промена посведочена у стсл. резултат је, дакле, низа фонетских и морфолошких процеса.

Тврда промена се задржала у падежима који у
своме свршетку имају вокал **-ѣ-**:

Sg. м.р.с.р.: Instr. вѣсѣмь – Pl. за сва 3 рода:

Gen. вѣсѣхъ, Dat. вѣсѣмъ, Instr. вѣсѣмн, Loc. вѣсѣхъ.

У српском језику угл. је преовладала **мека промена**, уз развој наставака као и код др. заменица:

Sg. Instr. (**са**) **свѣм** – Pl. Gen. **свѣх** (одн. **свију**)

Dat=Instr=Loc **свѣм**

У неким дијалектима остаје тврда промена
(**са**) **свијем** (< свѣмь)

У српском језику до краја је превладала мека промена, уз развој наставака као и код др. заменица:

Sg. Instr. (*са*) **св***ум* – Pl. Gen. **св***их* (одн. *свију*)
Dat=Instr=Loc **св***ум*

У неким дијалектима остаје тврда промена

(*са*) **св***ујем* (< *свѣмь*)